

sonuçları vardır ve akıl bu özellik ve sonuçlara dayanarak bir işin iyi veya kötü (güzel veya çirkin) olmasına hükmedebilir. Bu durumda selim akılların kötü gördüğü fiil din tarafından kötü, iyi gördüğü fiil din tarafından iyi kabul edilmiştir. Bu noktada Mu'tezile ile aynı kanaati paylaşan bu görüş sahipleri, mükelleflere ait fiillerle ilgili ilâhî hükümlerin bu fiillerdeki aklın kavradığı iyilik ve çirkinliğe bağlanmasını ise şart koşmazlar. Zira akıl ne kadar kâmil olursa olsun hata edebilir, ayrıca bazı fiiller akıl ile idrak edilemez. Bundan dolayı ilâhî hükümlerle aklın iyilik veya çirkinliğini kavradığı fiil arasında zorunlu bir ilişki yoktur. Şu halde onlara göre akıl hukukî hükümlere kaynak teşkil etmede yeterli olmayıp peygamberlerin ve ilâhî kitapların bulunması halinde hukukî hükümlerin kaynağı bu kitaplar ve peygamberler olacaktır.

Bu kelâmî tartışmaların pratik sonucu, peygamberlerin daveti ve Allah'ın şeriatı kendilerine ulaşmayan insanların dinî ve hukukî sorumlulukları konusunda ortaya çıkmaktadır. Mu'tezile'ye göre bu insanlar her türlü fiillerinden dolayı sorumlu, Eş'arî ve Mâtürîdîler'e göre ise sorumlu değildir. Ancak Mâtürîdîler, bunların yalnızca Allah'ı tanıma ve bulma sorumluluğu taşıdıklarını belirtmişlerdir (bk. FETRET; HÜSÜN).

Şâri' kavramı mecazen Hz. Peygamber için de kullanılmıştır. "Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah ve Resulü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, İslâm'ın hâkimiyetini kabul ederek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın" (et-Tevbe 9/29); "İşte o peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar" (el-A'râf 7/157) meâlindeki âyetlerden de anlaşılacağı gibi Resul-i Ekrem'in haram kıldığı dinde haram, helâl kıldığı da helâldir. Ancak bu durum dinde müstakil iki şâri' bulunması anlamına gelmeyip, "O arzusuna göre konuşmaz, bildiridikleri vahyedilenden başkası değildir" (en-Necm 53/3-4) âyeti yanında bizzat Hz. Peygamber'in, "Ben ancak Allah'ın kitabında helâl kıldığı şeyi helâl kılarım ve yine ancak Allah'ın kitabında haram kıldığı şeyleri haram kılarım" (Muttaki el-Hindî, I, 195-196) şeklinde ifade ettiği gibi Kur'an'a ve dolayısıyla tek ve gerçek şâri' olan Allah'ın iradesine tâbi ve onun kontrolünde bir teşri' faaliyetidir. Resul-i Ekrem'in vahiyden gerçek

anlamda bağımsız olarak hüküm koyma yetkisi bulunmamaktadır (bk. SÜNNET).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "İftisâm", 21, "Ahkâm", 15, 16, 21, 29, 39, 40; Müslim, "Akziye", 15, Ebû Dâvûd, "Akziye", 2, 8 ; Kâdi Abdülcebbar, *el-Muğni*, VI, 62-64; Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed*, I, 366; II, 869-870, 886-887; Gazzâlî, *el-Mustaşfa*, I, 55-57; Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl*, I/1, s. 223-225; Âmidî, *el-İhkâm*, I, 76-89; Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 230; Sadruş-Şerîa, *et-Tavzîh*, I, 90; İsnevî, *Nihâyetü's-sûl*, Beyrut 1984, I, 154; Teftâzânî, *et-Telvîh*, I, 172 vd.; İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr*, II, 89; Muttaki el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl*, I, 195-196; Süleyman Muhammed İzmîrî, *Hâşiye 'ale'l-Mir'ât*, İstanbul 1309, I, 276 vd.; Bihârî, *Müsellemü's-sübât*, Kahire 1320/1902, I, 25 vd.; Şevkânî, *İrşâdü'l-fühûl*, s. 7-9; M. Seyyid Bey, *Usûl-i Fıkıh*, İstanbul 1338, s. 211-237; Sava Paşa, *İslâm Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd* (trc. Baha Arıkan), Ankara 1956, II, 299 vd.; Muhammed el-Hudârî, *Uşûlü'l-fıkıh*, Kahire 1969, s. 20-21; Orhan Münir Çağıl, *Hukuka ve Hukuk İlmine Giriş*, İstanbul 1971, s. 94-95; İ. Kâfi Dönmez, *İslâm Hukukunda Kaynak Kavramı ve XIII. Asır İslâm Hukukçularının Kaynak Kavramı Üzerindeki Ayrıntılar* (doktora tezi, 1981), Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, s. 9-15; Abdülkerim Zeydân, *el-Veciz fi usûlü'l-fıkıh*, Bağdad 1985, s. 69-73; Halil Cin - Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Konya 1989, I, 99, 102, 119; Ali Şafak, *Hukuk Başlangıcı Ders Kitabı*, Ankara 1992, s. 16-18; Ferhat Koca, *İslâm Hukuk Metodolojisinin Tahsis* (doktora tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 197-199; M. Ebû Zehre, *Uşûlü'l-fıkıh*, Kahire, ts. (Dârü'l-Fikri'l-Arabî), s. 54; Ali Bardakoğlu, "Hüsn ve Kubh Konusunda Aklın Rolü ve İmam Maturidî", *EÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4, Kayseri 1987, s. 59-75.

AHMET AKGÜNDÜZ

HÂKİM

(الحاكم)

Hadis ilminde üstün seviyeye ulaşmış kimse.

Hadis ilmiyle meşgul olanlar bu ilimde ulaştıkları seviyeye göre "tâlib, müsnid, muhaddis, hâfız, hüccet, hâkım" gibi unvanlarla anılmışlardır. "Hüküm veren" anlamına gelen ve daha çok kadılara verilen bir unvan olan hâkım unvanını (Hasan Paşa, s. 254) müteahhir bazı usulcüler, derin hadis bilgisiyile âlimler arasında ileri seviyeye ulaşan muhaddisler hakkında kullanmışlardır. Abdülfettâh Ebû Gudde ise bunu hatalı bulmaktadır (*Cevâbü'l-Hâfız Ebî Muhammed*, s. 126, 129, 132-133). Zira ona göre bu unvan kadılık görevinde bulunanlar hakkında kullanılmakta olup Hâkım en-Nisâbüri'ye de kadılık yapması (İbn Hallikân, IV, 281) sebebiyle verilmiştir.

Hadis ilminde hâkım seviyesine ulaşabilmek için rivayet edilen bütün hadisleri metin, sened, râvilerin durumu ve diğer yönleriyle bilmek gerekir. Buna göre hâkım terimi hüccet de dahil olmak üzere muhaddisler hakkında kullanılan unvanların en üstünü sayılmaktadır (Tehânevî, s. 30).

Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim b. Haccâc, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Nesâî, Ebû İsâ et-Tirmizî, Muhammed b. Cerîr et-Taberî ve Hâkım en-Nisâbüri hâkım seviyesine ulaşmış muhaddislerden kabul edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hkm" md.; İbn Hallikân, *Ve-feyât*, IV, 281; Ali el-Kârî, *Şerhu Nuḥbeti'l-fiker*, İstanbul 1327, s. 3; a.mlf., *Cem'u'l-vesâ'il fi şerhi's-semâ'il*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 6; Bâcûrî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye 'ale's-Semâ'il*-i-Muhammediyye, Kahire 1318, s. 4; Tecrid Tercemesi, I, 8; Têhânevî, *Kavâ'id fi 'ulûmi'l-hadis* (nşr. Ebû Gudde), Beyrut 1392/1972, s. 30; Abdullâh b. Hüseyin Hâtr el-Adevî, *Hâşi-yetü Laḳti'd-dürer*, Kahire, ts., s. 5; Hasan Paşa, *el-Elkâbü'l-İslâmiyye fi't-târîhi ve'l-vesâ'ik ve'l-âşâr*, Kahire 1409/1989, s. 254; Ebû Gudde, *Cevâbü'l-Hâfız Ebî Muhammed 'Abdi'l-'azîm el-Münzirî el-Mısrî*, Halep 1411, s. 126, 129, 132-133; Mücteba Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 117.

MÜCTEBA UĞUR

HAKİM ATA

(ö. 582/1186)

Ahmed Yesevî'nin halifelerinden Türkistanlı mutasavvif şair.

Hârizm'de doğdu. Asıl adı Süleyman'dır. Daha sonra yerleştiği yer dolayısıyla Bâkrgânî nisbesini aldı. Hayatı hakkındaki bilgiler, yazarı bilinmeyen *Hakim Atâ Kitâbı* (Kazan 1846) adlı menâkıbnâmeye dayanmaktadır. Bu esere göre derse giderken arkadaşları gibi Kur'an-ı Kerim'i boynuna asmayıp başının üstünde taşıması Ahmed Yesevî'nin dikkatini çekmiş, ailesi ve hocasının iznini alarak onunla ilgilenmeye başlamıştır. Ahmed Yesevî bir gün müridlerini tekkeye odun getirmek için ormana gönderir, hava yağmurlu olduğundan müridlerin getirdiği odunlar yanmaz, sadece elbiselerini çıkarıp odunlara örten Hakım Ata'nın taşıdığı odunlar tutuşur, Ahmed Yesevî bu davranışından dolayı genç müridine "Hakım" adını vermiştir (Ali Şîr Nevâî, s. 384). Rivayete göre Hakım Ata'nın hikmetler söylemeye başlaması bu olaydan sonradır. Bir müddet sonra şeyhinden icâzet-nâme alan Hakım Ata irşad için Türkis-